

Dr hab. Zofia Kolbuszewska, Prof. UWr
Zakład Literatury i Kultury Amerykańskiej
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Joanny Łapińskiej

pt. *Związki miłosne ludzi i maszyn w wybranych filmach science fiction*

Z wielką przyjemnością przeczytałam rozprawę mgr Joanny Łapińskiej pt. *Związki miłosne ludzi i maszyn w wybranych filmach science fiction*. Dysertacja doktorantki stanowi wyraźny, dojrzały i interesujący głos w toczonych współcześnie debatach dotyczących rozumienia czym jest podmiotowość jednostki i jakie są możliwe drogi rozwoju i przemian tej podmiotowości w przyszłości, w obliczu splatających się i wzajemnie warunkujących okoliczności: błyskawicznie rozwijającej się technologii i spowodowanych jej rozwojem zmian w środowisku, transformacji cielesnych i przemian świadomości człowieka. Przemiany te zachęcają do wyjścia poza antropocentryczne i fallogocentryczne definicje podmiotu i osoby, ale wywołują również opór i resentymenty oraz nostalgię za klasycznym, humanistycznym rozumieniem pojęcia „człowiek” i podmiotu zdefiniowanego jako uniwersalny, niepodzielny, samo-tożsamy, podporządkowujący doświadczenie i percepcje cielesną rozumowi, posiadający cechy w zachodniej kulturze tradycyjnie przypisywane białemu mężczyźnie.

Tym niemniej, pozostawanie w interakcjach z jednostkami i asambłami jednostek o różnym statusie epistemicznym i ontologicznym, połączonych sieciami materialnych i niematerialnych, techno-biologicznych, realnych i wirtualnych relacji, zmusza do zastanowienia się nad tożsamością współczesnego podmiotu relacyjnego i skłania zarówno do refleksji nad tym skąd przyszliśmy i do czynienia planów, spekulowania i przewidywania w jakim kierunku zmierzamy, chcielibyśmy zmierzać i jakie przyszłości alternatywne możemy sobie wyobrazić. Nowego spojrzenia na wielowymiarowość i łączliwość relacji w sieciowym sensorium dostarczył tzw. zwrot afektywny w kulturze zachodniej.

Zwrot ten bardzo zwięźle, ale jakże trafnie, opisuje i ocenia doktorantka. Mgr Łapińska posługuje się koncepcjami z dziedziny teorii afektu wprowadzonymi przez Silvana Tomkinsa,

a rozwiniętymi przez Eve Kosofsky-Sedgwick i Adama Franka oraz rozważaniami na temat afektu autorstwa Laurent Berlant, jak i ideami zaprezentowanymi w antologii poświęconej zwrotowi afektywnemu pod redakcją Melissy Gregg i Gregory'ego Sigwortha, aby prześledzić zmiany przedstawień relacji miłosnych pomiędzy robotami a ludźmi w filmach, serialach i literaturze science fiction od czasu jej powstania do dzisiaj. Wykazując się imponującą erudycją metodologiczną i pozazdroszczenia godną znajomością kultury popularnej – przede wszystkim kina i seriali telewizyjnych – doktorantka rozważnie i kompetentnie ogranicza zakres szczegółowo badanych tekstów kultury do amerykańskiej science fiction w okresie od lat sześćdziesiątych dwudziestego wieku do dzisiaj, czyli drugiej dekady bieżącego stulecia.

Doktorantka znakomicie analizuje filmy i teksty literackie przedstawiając gęsty opis relacji miłosnych pomiędzy ludźmi i robotami zarówno w mikroskali, gdy poświęca uwagę kilku szczegółom relacji, jak i w makroskali, gdy dokonuje przeglądu wielu tekstów, bardzo swobodnie i z elegancją poruszając się pomiędzy tymi dwoma poziomami. Samo umieszczenie w kontekście chronologicznym i teoretycznym opisów relacji afektywnych maszyna-człowiek lub człowiek-maszyna stanowi propozycję pewnego odczytania/interpretacji wybranego materiału badawczego. Wszak, jak Quentin Skinner podkreślał już w latach sześćdziesiątych minionego stulecia, staranny opis pełnić może funkcję wyjaśnienia. Autorka rozprawy jednak na tym nie poprzestaje, stawiając sobie dużo ambitniejsze cele badawcze.

Komentując cel naukowy rozprawy, pozwolę sobie na przywołanie tytuł zbioru opowiadań amerykańskiego pisarza Raymonda Carvera, „O czym mówimy, kiedy mówimy o miłości”; Analiza różnych etapów, form i narracyjnych przedstawień miłosnych relacji człowieka i maszyny w science fiction służy mgr Łapińskiej jako narzędzie wyższego rzędu: analizując warianty afektywnych uwikłań robotów i podmiotów ludzkich, doktorantka dyskutuje przemiany rozumienia czym jest człowiek, podmiot i osoba w kontekście wciąż podlegającego fluktuacjom, otwartego paradygmatu posthumanistycznego. Swoje rozważania dotyczące posthumanistycznych wizji podmiotu stającego się, doktorantka opiera na koncepcjach Deleuze'a i Guattariego zaprezentowanych w *Tysiącu plateau* i innych pozycjach francuskich myślicieli, myśli Rossi Braidotti, analizie struktury i roli cyborgów Donny Haraway, refleksji nad genderowo nacechowaną konstrukcją seksualności robotów autorstwa Claudii Springer, czy teoretycznym podejściu do odzwierciedlenia koncepcji

posthumanistycznych we współczesnym filmie i telewizji, zaprezentowanym w antologii *The Palgrave Handbook of Posthumanism in Film and Television* (2015).

Rozprawa mgr Łapińskiej napisana jest z werwą, potoczyście. Odzwierciedla erudycję i pasję doktorantki. Dysertacja ma charakter interdyscyplinarny i sytuuje się na skrzyżowaniu antropologii i filozofii kultury popularnej, medioznawstwa, historii kultury amerykańskiej i anglojęzycznej, teorii afektu, psychoanalitycznych podejść teoretycznoliterackich oraz kulturowego obrazu nauk ścisłych i, poniekąd, również robotyki. Interdyscyplinarność narzucił materiał badawczy, ale jest to również rezultat metodologicznych wyborów doktorantki, która prowadzi wielowątkową, wielopłaszczyznową, fluktuującą narrację, to zbliżając się to znów oddalając od ideału posthumanistycznej produkcji wiedzy i otwarcia na uczenie się świata na nowo. Metodologiczna samoświadomość doktorantki również jawi się jako produkt ciągłego stawania się, i afektywnego migotania, diskutowanego przez nią samą w podrozdziale o teoriach afektu.

Starannie opracowana rozprawa mgr Joanny Łapińskiej posiada bardzo przejrzystą i starannie przemyślaną strukturę, której perfekcyjne rozplanowanie pozwala na prześledzenie w sposób uporządkowany i logiczny bardzo gęstej argumentacji autorki, starannie precyzującej swoje opinie i wielokrotnie wracającej do teoretycznych konstrukcji istotnych dla zrozumienia paradygmatu posthumanistycznego i zwrotu afektywnego, za każdym razem zwracając jednak uwagę na ich nieco inny aspekt. Nie jest wykluczone, iż taką kompozycję tekstu rozprawa zawdzięcza obcowaniu autorki z autopoietycznymi w swoim charakterem relacjami i praktykami w sieciowym sensorium, rozumianymi jako posthumanistyczne i transhumanistyczne interakcje i metamorfozy oraz procesy emergentne, uczące uczestników interakcji jak się siebie nawzajem i o sobie uczyć. Ten aspekt czytania rozprawy uznałam, zresztą, za zaproszenie mnie jako osoby recenzującej pracę do procesu stawania się recenzentem.

Obszerny wstęp poprzedza trzy części rozprawy, które prezentują w porządku chronologicznym etapy transformacji miłosnych relacji maszyny i człowieka oraz osadzają je w kontekście metodologicznym odzwierciedlającym wyłanianie się zwrotu afektywnego jak i transformacje w dynamice relacji między płciami. Takie przeplatanie wątków narracyjnych w dysertacji odsłania współzależności wielorakich aspektów traktowania robota jako Innego; współzależności przypominające zjawisko intersekcjonalności, znane z dyskursu

feministycznego. Uważam, że tytuły poszczególnych części są nie tylko trafne ale i dowcipne:
1) Człowiek i jego maszyna; 2) Człowiek czy maszyna? 3) Maszyna i jej człowiek.

Dysertacja opatrzona jest liczącą 13 stron bibliografią i liczącą 76 pozycji filmografią, które dowodzą, że doktoranta posiada kwalifikacje badawcze i znakomicie orientuje się w literaturze dotyczącej posthumanizmu, historii automatów, cyborgów i robotów, oraz teorii afektu i historii dyskursu miłosnego. Chciałabym również zwrócić uwagę na fakt, że doktorantka świetnie orientuje się w stanie badań nad refleksją posthumanistyczną i badaniami nad sztucznym życiem, robotami i automatami, prowadzonymi w Polsce, co znajduje odzwierciedlenie w bibliografii i uwidocznione jest w dyskusji prowadzonej w rozprawie. Uważam, za niezwykle cenną polemikę z częścią wyników badań polskich uczonych, co przyczynia się do poszerzenia horyzontu w polskich badaniach z dziedziny posthumanizmu.

Jestem zdania, że warto byłoby uzupełnić bibliografię zawierającą współcześnie ukazujące się pozycje nt. dyskursu o miłości, o klasyczne pozycje Denisa de Rougemonta (1906-1985), który jako jeden z pierwszych badaczy analizował dyskurs miłosny w kulturze zachodu w perspektywie antropologii kultury i wyróżnił pewne powtarzające się schematy gatunkowe i fabularne dotyczące miłosnych praktyk, które mogą ciągle jeszcze wywierać wpływ na współczesne przedstawienia miłości.

Tak jak po każdej lekturze, nasuwa mi się kilka wątpliwości, uwag i pytań, które nie tyle wpływają na ocenę dysertacji, ile skłaniają do koleżeńskej dyskusji. Chciałabym zapytać doktorantkę, czy zdaje sobie sprawę z tego, że nie tylko prezentacja postaw i przedstawienia relacji robotów i ludzi falują, fluktuują, ale również i jej własna, narracja badacza fluktuuje metodologicznie: raz wyciągane przez doktorantkę wnioski bliższe są nowemu myśleniu posthumanistycznemu, a innym razem nieomal bezwiednie, jak się wydaje, przyjmuje autorka rozprawy perspektywę bliższą tradycyjnej perspektywie humanistycznej. Dzieje się tak np. na str. 196, gdzie doktorantka stwierdza: „Podobnie jak David z *Creative Control* gubi się między światami - prawdziwym i wirtualnym.” Ale przecież w perspektywie posthumanistycznego sensorium świat prawdziwy i świat wirtualny nie są przeciwieństwami, lecz należą do kontinuum, są jednym światem, który jest prawdziwy w taki właśnie sposób.

Moje zainteresowanie wzbudziło unikanie przez doktorantkę, nieomal na siłę, pojęcia autopoiesis, W wielu miejscach opisy interakcji i afektywnych oddziaływań pomiędzy

omawianymi przez mgr Łapińską podmiotami, oraz analizy ich transformacji, to opisy procesów autopoietycznych, w wyniku których wyłaniają się nowe, emergentne, podmiotowości (szczególnie w części trzeciej rozprawy), wykraczające poza zachowania, do których postaci te zostały zaprogramowane. Otwartość podmiotu, który w autopoiesis jest równocześnie przedmiotem – a raczej czymś „pomiędzy” podmiotem i przedmiotem ponieważ zaciera się granica między nimi – oraz jego ucieleśnione, nieomal taneczne interakcje ze środowiskiem bardzo przypominają dynamiczne afektywne uwikłania w sensorium, gdzie podmiotowość ulokowana jest niejako pomiędzy jednostkami w sieci, a nie osadzona w ich radykalnej odrębności.

Niezależnie od wyrażonych powyżej wątpliwości uważam, że znakomita rozprawa doktorska mgr Joanny Łapińskiej przyczyni się do wzbogacenie polskich badań o interesujące interdyscyplinarne ujęcie ważnych koncepcji kulturowych i filozoficznych, oraz kwestii etycznych i estetycznych w dziedzinie interakcji i możliwych fuzji człowieka i technologii, w świetle których doktorantka analizuje transformacje w rozumieniu ludzkiej podmiotowości i omawia jej współkształtowanie przez świat nie-ludzki. Postuluję również opublikowanie pracy drukiem.

Podsumowując swoje uwagi dotyczące rozprawy doktorskiej pani mgr Łapińskiej pragnę podkreślić, iż bardzo ciekawa i inspirująca oraz opierająca się na solidnym warsztacie badawczym dysertacja potwierdza naukowe kompetencje doktorantki oraz dowodzi jej pasji badawczej i akademickiego zaangażowania. Uważam, że rozprawa spełnia wszelkie przewidywane ustawą wymogi stawiane pracom doktorskim. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Joanny Łapińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 09. 07. 2018 r.

Zofia Kolbuszewska